

SALOMON SCHWEIGGER VE SEYAHAT-NÂMESİ

Nejat Göyünç

Macar kralı II. Lajos'un 28 Ağustos 1526 da vuku bulan Mohacs muharebesinde tahtına vâris bırakmadan maktul düşmesi ve ülkesinin Osmanlılar tarafından işgali üzerine bir kısım macarlar 15 Kasım 1526 da Széhesfehervár (İstolni Belgrad)'da Erdel voyvodası Szápolyai János'u kendilerine kral seçmişlerdi. Aynı tarihlerde (Kasım 1526) Pressburg'da toplanan Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu Diyet Meclisi'nde de- II. Lajos'a akrabalığı ve daha önce yapılmış bazı anlaşmalar sebebiyle-İmparator V. Karl (Charles - Quint)' in kardeşi, Avusturya Arşidükü I. Ferdinand Macar kralı ilân edildi¹. Bu olaylar Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında askerî ve siyasi münasebetlerin başlamasına yol açtı. Bu durumda Szápolyai János İstanbul'a gönderdiği elçisi Leh asil-zâdesi Hieronymus Laski vasıtasıyla osmanlı yardımını temin etti. I. Ferdinand da Macaristan'da Habsburg'lara taraftar partinin desteğini sağladı. Avusturyalılar Bâb-ı Âli ile ilk siyasi münasebetlerini, osmanlı başkentine yolladıkları muvakkat sefaret heyetleriyle tesis ettiler ve bir müddet bu şekilde de yürüttüler.

29 Mayıs 1528 de İstanbul'a gelen ilk heyete Johann Hobordansky von Salathnok² ve Siegmund Weixelberger başkanlık

¹ J. v. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (trc. Mehmed Atâ), İstanbul 1332, V. 76.

² J. v. Hammer'in türkçe mütercimi (V, 80) Hobordanski'nin ismini ve lâkabını iki ayrı şahsa mahsus zannederek yanlış olarak "iki nons" dan bahs etmektedir: «... bu sefaret سیگسموند و دیگزده لبرگر ile aslen Almanya'lı olan سالانوق ve ژان هوپوردانسی isimlerinde iki nons den mürekkep olup...»: krş.: eserin aslı, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pesth II (1838), 65; fransızca tercümesi: *Histoire de l' Empire Ottoman*, Paris V (1833), 110.

etmekteydiler³. Bu geçici temsil sistemi Kanunî Süleyman'ın 10 Ekim 1547 de İstanbul'da bulunan Avusturya elçilerini huzura kabul ettiğinde, o sıralarda memleketlerine dönmek üzere bulunan bu kafileden sefâret kâtibi Johann Maria Malvezzi'nin İstanbul'da devletinin maslahatgüzârı olarak kalmasına müsaade etmesiyle⁴ daimî elçiliğe inkilâb etti⁵. Ayrıca avusturyalılar sulh akdi, yıllık vergi ve hediyelerin takdimi gibi sebeplerden ötürü İstanbul'a kuryeler de göndermekteydiler.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı başkentinde Avusturya'nın daimî veya muvakkat temsilcileri olarak veya elçilik mensubu sıfatıyla bulunan kimseler arasında mühim bir kısmı-resmî vazifelerinin yanı sıra, osmanlı ülkesinde seyahatleri yahut İstanbul'daki ikamet süreleri zarfındaki çeşitli müşahedelerine dayanarak-vücade getirdikleri eserleriyle pek meşhurdurlar. Türkiye'ye ait mektuplarıyla şöhret kazanan, Avrupa'ya beraberinde götürdüğü kitaplar, para kolleksiyonu, lâle ve leylâk gibi bitkilerle garp âlemine siyasi saha dışında da büyük hizmetlerde bulunan aslen Flandern'li Ogier Ghiselin von Busbeck⁶, yine onun maiyyetinde-muhtemelen 1555 de- İstanbul'a gelerek dört buçuk sene kalan ve şehrin bir panoramasını, padişahın, vezirlerin, İstanbul'un başlıca binalarının ve abidelerinin resimlerini yapan, tablolarında halk hayatını ve kıyafetlerini canlandıran ressam ve gravür sanatkârı Melchior Lorichs⁷, seyahat-nâmelerinde Türkiye'ye dair çok çeşitli, yer yer pek önemli malûmat veren 1576-78 arasında İstanbul-

³ B. Spuler, *Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Beograd (1739)*, Jahrbüchern für Kultur- und Geschichte der Slaven, Sene 1935, sayı 3/4, 316.

⁴ J. v. Hammer, *aynı eser*, V, 266-267

⁵ 1528 den 1780 senesine kadar İstanbul'da bulunan muvakkat veya daimî Avusturya elçilerinin adları, İstanbul'a varış tarihleri ve oradaki ikamet süreleri bu hususta kısa bilgi ve bibliografya için krş.: B. Spuler, *aynı eser*, 313-342.

⁶ Türkçe trc.: Hüseyin Cahit Yalçın, *Türk Mektupları*, İstanbul 1939.

⁷ Melchior Lorichs ve eserleri için krş.: Hans Harbeck, *Melchior Lorichs Hamburg 1911: İstanbul'a ait panoraması için bk: Eugen Oberhammer, Konstantinopel unter Sultan Suleiman dem Grossen aufgenommen im Jahre 1559 durch Melchior Lorichs aus Flensburg nach der Handzeichnung des Künstlers in der Universitäts-Bibliothek zu Leiden mit anderen alten Plänen*, München 1902; Karl Wulzinger, *Melchior Lorichs Ansicht von Konstantinopel als topographische Quelle*, (Festschrift für Georg Jacob, Leipzig 1932), 355-358; ayrıca bak: Fritz Fuglsaug'ın Melchior Lorichs hakkındaki etüdüleri, *Festschrift für Volquart Pauls* (Neumünster 1950), 62-64, 93 (Maalesef bu yazıları göremedik).

da Avusturya elçiliğinde vâiz olarak bulunan Stephan Gerlach⁸ ve halefi (1578-80) Salomon Schweigger, 1587/88 tarihlerinde Avusturya elçisi Dr. Bartholomäus Pezzen'in nezdinde bulunan eczacı Reinhold Lubenau⁹ bu meyanda ön plândaki şahsiyetlerdir.

Bu devrin diğer meşhur bir seyyahı da Hans Dernschwam¹⁰dır; lâkin onun resmî vazifesi yoktu, o osmanlı başkentini görmek arzusu ile bütün masrafları kendisine ait olmak üzere, 1553 de Viyana'dan yıllık vergiyi götürmek için İstanbul'a müteveccihen yola çıkan I. Ferdinand'in elçi heyetine (Anton Wrancic ve Franz Zay başkanlığında) katılarak İstanbul'a gelmiş, Busbeck'in de katıldığı ve başkanlık ettiği heyetle beraber o sıralarda İran seferine çıkmış bulunan Kanunî Süleyman'a Amasya'da mülâki olmuştu.

Hepsi de iyi birer yetişkin olan, buldukları çevreyi ve bu çevrede olup bitenleri eserlerinde tafsilâtıyla aksettiren bu zevatın verdikleri bilgiler Türk tarihi'nin -hiç şüphesiz- siyasi, iktisadi ve içtimai yönlerden ilk elden kaynağını teşkil ederler. Her ne kadar bu seyahat-nâmelerden türk bilim araştırmacıları kısmen ve zaman zaman faydalanmaktaysalar da, Busbeck'in aslı lâtince olan mektuplarının ingilizcesinden yapılmış bir türkçe tercümesi hariç, diğerleri henüz geniş bir kütleye hitap etmemektedirler. Zira hem bu kitapların tedariki, dolayısıyla el altında bulundurulmaları, hem de bugünkü almancadan bir hayli farklı olan üsluplarıyla anlaşılabilirliği müşkilât arzeder. Bu sebeple her birinin türk okuyucu ve araştırmacıları için daha kolaylıkla erişilebilir hale getirilmeleri gerektir.

Bu yazımızda biz sadece Salomon Schweigger'den, seyahat-nâmesinden ve onun İstanbul'da bulunduğu sırada cereyan eden

⁸ *Tagebuch*, Frankfurt a. M., 1674.

⁹ *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, neşr eden: W. Salm, Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg in Pr., Königsberg 1912 (I. Cild)-1930 (II. Cild).

¹⁰ *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, önsöz ve notlarla neşr eden: Franz Babinger, Studien zur Fugger-Geschichte, VII. Kitap, München ve Leipzig 1923.

¹¹ *Legationis Turcicae Epistolae IV*. Krş.: *Vier Briefe aus der Türkei von Ogier Ghiselin von Busbeck*, önsöz ve notlarla almancaya trc. eden: Wolfram von den Steinen, Erlangen 1926, 9.

olaylara ve bazı Osmanlı devlet adamlarına dair verdiği bilgilerden bahs etmek istiyoruz.

I

Hayatı: 1551 senesinde Almanya'da Hohenzollern bölgesindeki Haigerloch şehrinde doğmuştu¹². Ailesi, o daha küçükken Württemberg'de Neckar ırmağı kenarındaki Sulz kasabasına göç ederek oranın (Württemberg prensliğinin) metbuu oldu¹³. Sonradan vuku bulan bu hadise onun kendisini Sulz'lu gibi göstermesine yol açtı. Babası bu şehirde noterdi ve 1579 da ölümüne kadar bu vazifede kaldı¹⁴.

Salomon Schweigger önce bu prenslikteki lâtince ve protestan manastır okullarına devam etti. 1572 de de Tübingen Üniversitesine kayd olunarak ilâhiyat tahsiline başladı. 26 Eylül 1576 da, yirmi beş yaşında, öğrenimini tamamlayamadan okulu terk etti. O bu olayı «*içimde küçük yaştan uzak ülkeleri görmek, bir şeyler öğrenmek, biraz tecrübe sahibi olmak hususunda büyük bir arzuyu vardı*» sözleriyle açıklıyor¹⁵. Aynı sene Regensburg'a, Diyet Meclisi'nin orada yapacağı yıllık toplantıyı görmeğe gitti. Esas gayesi bu vesileyle oraya gelen asil-zâdelerden bazılarıyla tanışarak onlar tarafından o zamanlar âdet olduğu üzere - çocuklarını tahsil için Fransa veya İtalya'ya gönderdiklerinde yanlarına refakatçi olarak verilmek üzere, bir terbiyeci sıfatıyla angaje edilmenin yol ve imkânlarını aramaktı. Lâkin Regensburg'da bu emeline erişemedi, asil değildi. Bu sebepten bir hafta sonra yeni bir seyahate koyuldu, Avusturya'da Linz şehrine giderek daha Württemberg'deyken tanıştığı bölge okul müdürü Ioannem Memhardum ile buluştu. Ona arzusunu açtı, neticede bu zatın aracılığıyla bölgenin adli erkânından (Proküratör) Joann Dienstdorffer'in çocuklarının mürebbiliğine kabul edildi. Bununla beraber bu işte de ancak üç ay kadar sebat etti, sonra kendisine daha iyi imkânlar aramak niyetiyle bu vazifeden de ayrıldı. Viyana'da bir kilisenin rahibi olan kuzeni Joannes

¹² Heyd, *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig. XXXIII (1891), 339.

¹³ Salomon Schweigger, *Ein neue Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*. Nürnberg 1608, 333.

¹⁴ Heyd, *aynı eser*, gös. yer;

¹⁵ S. Schweigger, *aynı eser*. 1.

Ruff'un yanına gitti. Bu zat Tübingen'den yola çıktığında cebinde sadece 6 Taler¹⁶ i bulunup bunu da yollarda yiyip bitirmiş olan Salomon Schweigger'e maddî yardımlarda bulundu. Bu şehirdeki ikameti esnâsında civar köylerden birisinde vaktiyle Tübingen'de tahsil etmiş bir vâiz bulunduğunu öğrenerek onun ziyaretine koştu. O esnâda hasta yatmasına rağmen, kendisini gayet iyi karşılıyan bu zata, Ambrosius Ziegler'e durumunu anlatıp onunla istişareden sonra, o zamanlar kiliseleri ve dinî tedrisatıyla meşhur Graz'a giderek devrinin tanınmış din adamları önünde verdiği başarılı bir imtihanın neticesinde papas olma ehliyeti aldı. Dönüşünde Viyana'daki kilisede hasta olan dostu Ambrosius Ziegler'i istihlâf etti¹⁷.

Kısa bir müddet sonra, bir gün bir misafirlikte İmparatorun sarayına mensup Hans Auer'le¹⁸ tanıştı ve evvelce İstanbul'da bulunan bir elçi heyetinin sefaret kâhyalığını yapan bu adamın sofrada Osmanlı başşehrine ve türklere ait intibalarını alâka ve heyecanla dinledikten sonra ona, kendisinin de oraya gitmek arzusunda olduğunu, bu emelini nasıl gerçekleştirebileceğini sordu. Ondan yakında İstanbul'a yeni elçiler gönderileceği, haberiyle birlikte Schweigger'e de bu heyette vazife verilmesi için yardım vaadini almağa muvaffak oldu.

Bu defaki elçiler Joachim von Sinzendorf ve Feureck'li Gogitsch'diler. Schweigger de bir çok nüfuzlu zevatın tavassut ve tavsiyesi ile elçilik vâzısı olarak onların maiyyetinde bulunacaktı.

Kafile 10 Kasım 1577 de nehir yolu ile Viyana'dan ayrılarak Vischamund-Pressburg-Comorn-Gran-Budin üzerinden 28 Kasım'da Belgrad'a geldi. 30 Kasım'da arabayla yeniden yola çıkıldı, Niş-Filiba-Edirne-Silivri üzerinden 1 Ocak 1578'de¹⁹ İstanbul'a vâsil olundu. Joachim von Sinzendorf elçi olarak David von Ungnad'ın, Salomon Schweigger de elçilik vâzısı olarak Stephan Gerlach'ın halefi oluyorlardı.

¹⁶ S. Schweigger'in kendi beyanına göre (*aynı eser*, 237) bir Taler bir macar altınına eşit olup 60 akçe değerindedir. 1553 de bir macar altını 57 akçeye muadildi (*Hans Dernschwam's Tagebuch*, 50).

¹⁷ S. Schweigger, *aynı eser*, 2-3.

¹⁸ Bu zat S. Schweigger'in de katıldığı Joachim von Sinzendorf riyasetindeki heyetle yine sefaret kâhyası olarak 1578 de İstanbul'a gelmiştir (Krş.: S. Schweigger, *aynı eser*, 6).

¹⁹ B. Spuler (*aynı eser*, 327) o tarihlerde İstanbul'da Avusturya elçiliğinde

Salomon Schweigger efendisinin elçilik süresinin bitimine kadar İstanbul'da kaldı. Bu müddet içerisinde bir yandan sarayın, elçiliğin ve İstanbul halkının âdet ve yaşayışını, diğer taraftan Osmanlı idaresinde hıristiyan teb'anın durumunu tetkike fırsat buldu. Daha selefi St. Gerlach zamanında protestan ve ortodoks kiliseleri arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak için Tübingen'li ilâhiyatçıların Patrikhâne nezdinde giriştikleri müzakereler - bunların beklenen neticeye ulaşamıyarak, aksine yeni anlaşmazlıklara yol açmasına rağmen - Schweigger'in Tübingen'in yeni bir şahsî temsilcisi olarak ortodoks kilisesi mensuplarınca iyi muamele görmesine sebep oldu²⁰.

19 Ocak 1581'de İmparator'un yeni elçisinin (Johann, Freiherr von Preyner)²¹ İstanbul'a gelmesi üzerine Schweigger, von Sinzendorf'tan izin alarak 3 Mart 1581'de²², alman asil-zâdelerinden mürekkep bir kafile ile, Kudüs'e, hacca gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Deniz yolundan Rodos ve İskenderiye'ye uğrayarak Filistin'de ufak bir limana²³, oradan da kervanla hareketle 4 Mayıs 1581 de Kudüs'e gelindi²⁴. 11 Mayıs 1581 de de bu şehri terk eden Schweigger Şam yolu ile Trablus'a²⁵, oradan da Girit'e uğrayarak Venedik'e, 20 Ekim 1581 de de Almanya'da Augsburg'a vasil oldu. Bu uzun seyahatin son safhası -tabii olarak- Sulz'a, ailesinin yanına gitmesiyle kapandı²⁶.

Onun Almanya'ya dönüşünü arkadaşı Martin Crusius Tübin-

vâiz olarak bulunan Stephan Gerlach'in bir kaydına (*Tagbuch*, 423) atfen S. Schweigger'in İstanbul'a geliş tarihini 29 Aralık 1587 olarak göstermektedir. Halbuki muvasalat tarihi Gerlach'da müphemdir. Salomon Schweigger (*aynı eser*, 49-50) 28 Aralık'ta Büyük Çekmece'ye, Aralık'ın son günü de Küçük Çekmece'ye geldiğini, İstanbul'a bir mil mesafede elçi David Ungnad tarafından karşılandıklarını sarahaten yazmakta, İstanbul'a varış tarihi olan 1 Ocak 1576'da havanın soğuk ve karlı olduğunu, seyahat boyunca rastlanılan en kötü hava şartları içinde şehre girdiklerini yazmaktadır «*Den 1. Tag Januarij Anno 1578 zu Constantinopel ankommen/das war den aller unlustigest Tag/den wir auff der gantzen Reys gehabt*».

²⁰ Heydi *aynı eser*, gös yer.

²¹ B. Spuler, *aynı eser*, 327 ; S. Schweigger (*aynı eser*, 231) elçinin adını Kont Friedrich Breuner şeklinde kaydetmektedir.

²² S. Schweigger, *aynı eser*, 232.

²³ S. Schweigger, *aynı eser*, 278.

²⁴ S. Schweigger, *aynı eser*, 287.

²⁵ S. Schweigger, *aynı eser*, 320.

²⁶ S. Schweigger, *aynı eser*, 333.

gen'de neşrettiği grekçe-lâtince bir şiirle selâmladı, aynı zamanda dostunun Yakın ve Orta Doğu'daki hemen hemen dört yıllık ikametini hakkında onun mektuplarına ve şifahi ifadelerine dayanarak kısa bir makaleyi de yukarıda adı geçen şiirle birlikte neşretti.

Hayatının geri kalan kısmını kilise hizmetinde Almanya'da geçiren Salomon Schweigger'in son vazife mahalli Nürnberg'de Frauenkirche idi ; 1605 den 27 Haziran 1622 de hayata gözlerini yumuncaya kadar on yedi sene devamlı olarak bu vazifede bulunmuştu²⁷.

Eserleri: Salomon Schweigger'in, seyahat-nâmesinden başka, iki dinî eseri zikredilir. Bunlardan biri Luther'in *Catechismus*'unun italyanca tercümesiydi. "*Il catechismo*" adını taşıyan bu tercüme osmanlılar elinde esir bulunan hıristiyanlara dinî telkinler yapmak maksadıyla vücuda getirilmişti. O tarihlerde esirler arasındaki en yaygın dil italyanca idi. Bu eser 1585 de Tübingen'de Württemberg Kontu Ludwig'in arzusu üzerine yayınlanmıştır.

Diğeri de "*Alcoranus Mohameticus*" adını taşıyan almanca bir Kur'an-ı Kerim tercümesidir. 1616 da yine Tübingen'de basılan bu kitap onun Kur'an-ı Kerim'i almancaya ilk tercüme eden adam olduğu zehabını uyandırmıştır ; fakat o bu eserinde çok hatalı ve bir çok eksikleri bulunan italyanca bir başka tercümeyi esas ittihaz etmiş, orijinalinden faydalanmamıştır²⁸.

Bunlardan başka onun, hıristiyan esirlerinden olup 1604-1611 tarihleri arasında biribiri ardınca tam yedi defa satılan Nürnbergli Johann Wilden'in seyahat-nâmesine de bir önsöz yazdığı malumdur²⁹. Lâkin onun en mühim eseri seyahat-nâmesidir.

II

Eser "*Ein neue Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem* (Almanya'dan İstanbul ve Kudüs'e yeni bir seyahat-nâme) adını taşır ve ilk defa 1608 de Nürnberg'de, yayınlanmıştır. Eserin 1639 da dördüncü baskısının yapıldığını³⁰, 1644

²⁷ Heyd, *aynı eser*, gös. yer.

²⁸ Heyd, *aynı eser*, gös. yer.

²⁹ Johann Wilden, *Neue Reyssbeschreibung eines gefangenen Christen, wie derselbe neben anderer Gefährlichkeit zum sibenden mal verkauft worden, welche sich anno 1604 angefangen und 1611 ihr End genommen*, Nürnberg 1613.

³⁰ Shirley Howard Weber (*Voyages and Travels in Greece, the Near East and adjacent regions, previous to the year 1801 Catalogues of the Gennadius*

ve 1664 tarihli diğer iki baskısının da mevcut olduğunu göz önünde tutarak³¹, bu kitabın zamanında çok büyük bir rağbete mazhar olduğunu söyleyebiliriz. Bu eserin basılışının seyahatinden bir hayli sonraya rastlaması, müellife metne bazı ilâveler yapmak imkânını sağlamıştır. Nitekim o, İstanbul'a gönderilen avusturya elçilerinden bahs ederken³² son elçi olarak Kreckwitz Kontu Friedrich'i zikretmiş, hatta bu zatın Belgrad'da ölümünden bile bahsetmiştir. Bu son hadise 28 Kasım 1593 de vuku bulmuştur³³.

Eserde yüze yakın gravür, İstanbul'a ait bir şehir plânı ile Kudüs'e ait bir umumî manzara bulunmaktadır. Bu gravürleri ve plânları kendi yaptığı onun Belgrad'a dair malûmat verirken «yukarıda anlatılan şehir, kale ve sahraların ekserisini[n plânlarını] kâğıt üzerine büyük bir gayretle yapmışım. Bunların diğer şeyler (gravürler ve plânlar) gibi buraya ekli olmaları şerhîrdir; fakat bu kabil plân ve krokileri İstanbul'dan ayrıldıktan sonra iyi bir arkadaşım bırakmışım. O zamandan beri [bunları] bir daha elde edemedim»³⁴ demesinden anlaşılmaktadır. Zannımızca Salomon Schweigger'in seyahat-nâmesinin XVII. yüzyılda okuyucular tarafından adeta kapışılan bir kitap olup çok kısa bir süre içinde tekrar tekrar basılışında verdiği malûmatın cazibesi kadar bu hususiyetinin de büyük rolü olmuştur. Zira yukarıda bahsolunan seyyahların eserlerinden farklı olarak Salomon Schweigger'inki göze kitap etmektedir.

Seyahat-nâme yazarı tarafından üç kitap olarak tertiplenmiştir. On beş fasıla ayrılan Birinci Kitap (s. 1-50) onun Tübingen'de tahsiline terk edişiyile başlar, Joachim von Sinzendorf ve Feureckli Gogitsch'in başkanlığındaki sefaret heyetine dahil oluncaya kadar başından geçenleri kısaca hülâsa ettikten sonra, Viyana'dan İstanbul'a kadarki yolculuğunu tafsilâtiyle anlatır.

Library II, New Jersey 1953, 44) vasıtasıyla haberdar olduğumuz bu baskıyı, eserin 1608 tarihli ilk ve 1664 tarihli baskıları dışında kalanlar gibi, görmedik. Bu makalede yer gösterirken hep 1608 tarihli ilk baskıya atıf yapılmaktadır.

³¹ Eserin Dr. Klaus Tuchelt'in bir önsözü ile Graz'da yeni bir baskısı yapılmaktadır (Krş.: *Litterae Orientales, Orientalistischer Literaturbericht*, 51/Sommer 1932, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 35, no 5648a.).

³² S. Schweigger, *aynı eser*, 64-35

³³ B. Spuler, *aynı eser*, 329.

³⁴ S. Schweigger, *aynı eser*, 36.

Altmış beş fasıla ayrılan İkinci Kitap (s. 50-230 seyahat-nâmenin tamamen İstanbul'a ve Salomon Schweigger'in buradaki ikâmeti sırasında cereyan eden bazı mühim olaylara ve onun intibalarına ait olan en mühim kısmıdır. Bu husus bu kitabın İstanbul'a dair geniş malûmat veren kitaplar arasında gösterilmesine vesile olmuştur³⁵.

Üçüncü Kitap'ta (s. 231-354) kırk dört fasıl içerisinde müellif Kudüs'e hacca gitmek gayesiyle efendisine yaptığı müracaattan başlayarak hac seferi ve Almanya'ya dönüşünü hikâye etmektedir.

Seyahat-nâme'de Osmanlı-Macar münasebetleri (Belgrad'ın muhasaraları ve zaptı, Mohac muharebesi, Budin'in zaptı ve onu takip eden olaylarla), Osmanlı-İran münasebetlerine dair verilen tarihî bilgilere başlıca iki kaynak gösterilmektedir. Bunlardan birisi Aventius'tur, muhtemelen asıl adı Johannes Turnmayr (1477-1534) olan Bavyera'lı saray tarihçisi; diğeri de İtalyan asıllı Paulus Jovius (Paolo Giovio, 1483-1552)'dur. Bunun «*Historiarum sui temporis*» adlı meşhur eseri iki cilt halinde 1552 de İtalya'da, 1570 de Almanya'da basılmıştı.

Salomon Schweigger'in seyahat-nâme'sinden J. von Hammer³⁶, J. W. Zinkeisen³⁷ ve daha birçok batı tarihçileri faydalanmışlardır. Bu meyanda F. Babinger (Elçi Hanı³⁸, Kara abalı Bahçesi³⁹, İstanbul'a ait şehir plânı⁴⁰), J. H. Mordtmann (Takyeddin Efendi Rasathânesi⁴¹, bir kerat⁴²), F. Luttor (Elçi Hanı⁴³), W. Björkman

³⁵ Arif Müfid Mansel, *Türkiye arkeolojisi, epigrafi ve tarihi coğrafyası için bibliyografya*, T. T. K. Yayınlarından XII. seri-No. 1, Ankara 1948, 435.

³⁶ *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, VII, 48, not: 1.

³⁷ *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, Gotha 1855, III. türlü yerler.

³⁸ Krş.: *Hans Dernschwam's Tagebuch*, 283, not 191 ve orada verilen bibliyografya.

³⁹ *Zwei Grossherrliche Schenkungsurkunden aus den Jahren 1003/1600 und 1023/1614, Mitteilungen des Seminars für Orientalischen Sprachen*, XXX. (1927), 163.

⁴⁰ *Drei Stadtansichten von Konstantinopel, Galata ('Pera') und Skutari aus dem Ende des 16. Jahrhunderts, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Historische Klasse, Wien*, LXXVII (1959), No. 3, 10 vdd.

⁴¹ *Das Observatorium des Taqî el-Dîn zu Pera, Islam* 13 (1923), 82-93.

⁴² *Zwei osmanische Passbriefe aus dem XVI. Jahrhundert, Mitteilungen der Osmanischen Geschichte I* (1921-22), 177-201.

⁴³ *Azalékok az Eldzi hanhoz, Turan*, Budapest II (1928), 236 (F. Babinger, *Hans Dernschwam's Tagebuch*, 283, not 191 de verilen malûmata göre).

(Budin)⁴⁴, C. Gurlitt (İstanbul'daki mimari eserler)⁴⁵ B. Spuler (Avusturya elçilerinin İstanbul'daki ikametleri ve bununla ilgili diğer hususlar)⁴⁶ zikr olunabilir.

III

Salomon Schweigiger'in İstanbul'da bulunduğu tarihlerde (1. 1. 1578-3. 3. 1581) en mühim olay Osmanlıların İran'a karşı açtıkları savaşı. Daha onun İstanbul'a ayak basışından bir gün sonra, 2 Ocak 1578 de, Şah Tahmasp'ın ölümü (15 Mayıs 1576) üzerine İran'da çıkan karışıklıklar ve iki devlet arasındaki bazı hudut olayları⁴⁷ sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu doğu komşusu ile barışa son vermediği kararlaştırmıştı. Durum avusturyalılar için memnuniyet vericiydi. Zira onlar kendi hudutlarının emniyeti için Osmanlıların İranlılarla harp halinde oluşunu bir nimet telâkki ediyorlardı. Busbeck'in yazdığı gibi «düşman, hücumu teşebbüs ettiği zaman, arkasını tehdit eden tehlikeyi hesaba katmak mecburiyetinde»⁴⁸ olmalıydı.

Salomon Schweigiger bu bakımdan seyahat-nâmesinde Osmanlı İran münasebetlerine geniş yer verir. O, Lala Mustafa Paşa'nın sefere çıkışına, 1580 de Maksud Han riyasetinde İran elçi heyetinin İstanbul'a gelişine, onların istikbaline şahit olmuştur. İran olayları münasebetiyle de Lala Mustafa Paşa'dan bir hayli bahs eder.

Onun İstanbul'da bulunduğu sırada cereyan eden ve kendisinin de kaydettiği diğer olaylar gürcü, ispanyol ve Floransa elçilerinin gelişleri, Michael Cantacuzen'in idamı, Sokollu Mehmed Paşa'nın öldürülmesidir. Ayrıca Sokollu'nun yeğeni Budin Beylerbeyisi Mustafa Paşa'nın katlinden de haberdar olmuştur.

Osmanlı - İran münasebetlerine dâir

a. Harbin başlangıcı ve sebepleri: «1578 senesi 5 Nisan'ında Sultan [III.] Murad İran'a bir sefer tertipledi. Başkumandanlığına

⁴⁴ *Ofen zur Türkenzeit*, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde II., Sıra B. Völkerkunde, Kulturgeschichte und Sprachen, II, Hamburg 1920.

⁴⁵ *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1907.

⁴⁶ *Die europäische Diplomatie in Konstantinopel...*

⁴⁷ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran siyasi münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 888, İstanbul 1962, I, 17; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha III (1910), 236; J. W. Zinkeisen, *aynı eser*, III, 569 vdd.

⁴⁸ *Türk Mektupları*, 142.

sekseninin üzerinde bir ihtiyar adam olan Mustafa Paşa getirildi. O 1571 de Kıbrıs adasını venediklilerden alan ve ada Dükası Antonium Bracademum'un canlı olarak derisini yüzen adamdır. Bu Mustafa [Paşa] Boğaz'ın Trakya tarafından Küçük Asya'da Üsküdar'a kadirgalarla ve ağır toplarla geçti. Bir müddet, civar kasabalardan askerler toplanuncaya ve atlar yeşil arpa ile doyuruluncaya kadar sahrada kalındı. Atların her sene aynı zamanda arpa ile beslenmesi veya ahırlarda arpa yedirilmesi [türklerin] âdetidir. Bunu şifa verici bir at ilâcı ve kür telâkki ederler. Bundan sonra atlar yola daha mütehammil ve elverişli olurlar⁴⁹.

«Bu harbin sebebi türkler ile iranlılar arasındaki, karşılıklı olarak mevcut olan, eski bir kine dayanır. Birbirlerini hükümlanlık ve kudret hususunda kıskanırlar. Çünkü biri diğerine tefevvuk etmek ister, biri diğerinin kuvvetine gıpta eder, her biri diğerine üstün olup onu idaresi altına almak ister. Her iki taraf da bu gıptayı çok mâhir bir şekilde dinî kisve altında saklayabilirler»⁵⁰.

Gerçekten de Lala Mustafa Paşa 5 Nisan 1578 (27 Muharrem 986) Cumartesi günü Padişaha veda edip vüzerâ ve ulemânın tebriklerini kabul ettikten sonra Kapudan Paşa kadirgasıyla Üsküdar'a geçmişti ve sefer hazırlıklarının tamamlanması için 28 Nisan'a kadar burada kalmıştı⁵¹.

Salomon Schweigiger'in harbin sebepleri olarak Osmanlılarla İranlıların birbirlerine gıpta etmeleri⁵², birbirlerini hakimiyeti altına almak istemeleri ve bu emellerini, ona dinî bir veche vererek gizlemeğe çalışmaları şeklindeki mütalâalarına iki memleketin jeopolitik durumu ile XV. yüzyılın ikinci, XVI. yüzyılın ilk yarısında iki ülke arasındaki münasebetler göz önünde tutulursa hak verilebilir. O da zaten bu fikrine Fatih ile Uzun Hasan münasebetlerinden başlayarak devrinin yakın tarihine ait olaylardan destek bulmağa gayret etmiştir. Biz bu kısmın, çok sathî ve birçok yanlışları ihtiva ettiği, nihayet ilk elden bilgileri aksettirmedeği için,

⁴⁹ Salomon Schweigiger, *aynı eser*, 70.

⁵⁰ Aynı yazar, *aynı eser*, 70-71.

⁵¹ Krş.: Bekir Kütükoğlu, *aynı eser*, I, 45; J. v. Hammer, *aynı eser*, VII, 59-60.

⁵² 1573 tarihinde Osmanlı ülkesinde bulunan Venedik balyozu Marcantonio Barbaro'da türkler ve iranlılar arasındaki düşmanlığı bilhassa tebarüz ettirmektedir (Krş.: J. W. Zinkeisen, *aynı eser*, III, 567).

tarihi bir kaynak olamayacağı düşüncesiyle, burada tercümesini vermekten sarf-ı nazar ediyoruz.

b. İran elçisi Maksud Han'ın İstanbul'a gelişi ve Lala Mustafa Paşa: 1578 senesinde İran seferine karar verilince, önce üçüncü vezir Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum, dördüncü vezir Koca Sinan Paşa'nın Bağdad ciheti serdarlığına tâyin olundukları, fakat sonradan iki vezir arasında ihtilâf çıkınca sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın Sinan Paşa'yı bertaraf ettiği malûmdur. Lala Mustafa Paşa böylece tek başına serdar kalmıştı. Bununla beraber onun başarılı serdarlığı hamisi olan Sokollu Mehmed Paşa'nın 12 Ekim 1579 da katline kadar sürdü. Rakibi Koca Sinan Paşa'nın tahrikleriyle serdarlıktan azl olundu ve emri 7 Ocak 1580 de Erzurum'da aldı⁵⁸. Yeni serdar tabiatıyla rakibi Koca Sinan Paşa'yı. Onun 25 Nisan 1580 de Üsküdar'a geçerek doğuya hareketinden bir kaç ay sonra iranlıların sulh teşebbüsünde buldukları, İstanbul'a Maksud Han riyasetinde bir sefaret heyeti gönderdikleri görülmektedir. Salomon Schweigger Maksud Han'ın İstanbul'a gelişi, yine o tarihlerde sadaret kaymakamı olan Lala Mustafa Paşa'nın ölümü hadisesiyle ilgili görmektedir. Zaten onun Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığı zamanına ait verdiği kısa malûmat başka hadiselerle karıştırılmıştır. Yazarımız Lala Mustafa Paşa'yı doğuda başarısızlığa uğramış, İranlıların sulh teşebbüslerine sed çekmiş, sulh için müracaat eden İran elçilerine fena muamele yaparak hudutta alıkoymuş, nihayet III. Murad'ın onu boğdurmak için Büyük mîrâhûru serhade göndermesi karşısında da rüşvet vererek idamdan kurtulmuş olarak takdim etmekte ve şöyle devam etmektedir :

"Sinan Paşa mazul Mustafa Paşa yerine İran hududuna serasker tâyin olununca çok geçmeden, İran'dan İstanbul'a yirmi kişî: maiyyetiyle bir elçi geldi. Çünkü Mustafa Paşa'nın fena idaresi daha çiçeği burnundaydı ve o artık söz sahibi olmaktan çıkmıştı. Evvelce seraskerken iki İran elçisine müşkilât çıkartmış ve geri çevirmişti. Çünkü harp onun için, yukarıda öğrenildiği gibi, sulhtan daha kârlıydı. Diğerleri, onun elçileri milleller arası kanun ve hukukun zıddına, onları casus ve vatan haini olarak göstermek suretiyle öldürttüğünü söylerler. Bu sebeple İran sefaret heyeti Asya-

dan, Üsküdar'dan karşı tarafa gemi üzerinde çok muhteşem ve mutantan bir şekilde geçtiğinde, aynı günde Mustafa Paşa ölüm derecesinde hastalandı. Hiç şüphe yok, yanında bulunanların kendisinden naklettiklerine göre, o bizzat idrak ettiği üzere, yaptığı kötülüğün şimdi İran elçilerinin gelişiyle ortaya çıkacağı endişesiyle kendisini zehirledi. Belki evvelce güçlükte kurtulduğu ipten can verecekti. Bu yüzden, kendi eliyle ölmeği tercih ediyordu. Böylece bir kaç gün sonra en yüksek ikbali içinde öldü"⁵⁴.

Salomon Schweigger'in bahs ettiği elçi hadisesi - eserde adı zikr edilmemekle beraber - Ustaçlı Kara Veli Bey'in elçiliği ile ilgili olsa gerektir. Kara Veli Bey Revan Hakimi Tokmak Han'ın kethüdâsıydı. 1578 senesi başlangıcında Osmanlı hükümetince İran seferine karar verildiğini, hudut beylerine düşman ülkesine akınlar yaparak yağma ve tahribata girişmeleri bildirildiğini kısa bir müddet sonra Şah II. İsmail casusları vasıtasıyla öğrenmişti. Bunun üzerine Şah gerekli tedbirleri aldı, bir yandan da Kara Veli Bey'i Van Beylerbeyisi Husrev Paşa'ya göndererek sulh teşebbüsünde bulundu. Husrev Paşa İstanbul'la müteaddit yazışmalardan sonra Kara Veli Bey'i Van'da alıkoymak getirdiği mektubu İstanbul'a gönderdi. Zira kendisine öyle talimat verilmişti. Elçi elli üç gün sonra önce Bitlis'e, oradan da Diyarbakır'a nakl olunarak birinde on bir ay yirmi dokuz gün, diğerinde on ay on iki gün -on günü hapiste - ikamete mecbur edildi⁵⁵. Bu arada da Lala Mustafa Paşa doğuda Gürcistan ve Şirvan'ı fethetmek imkânını bulmuştu⁵⁶.

Lala Mustafa Paşa'nın boğdurulmak istenmesi haberi de yazarımızın o tarihlerde bu akibete uğrayan bir diğer Paşa'yı Sokollu'nun amca-zâdesi Budin Beylerbeyisi Mustafa Paşa'yı onunla karıştırmasından doğmakta olsa gerektir. Filhakika Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa Budin'de baruthânenin yıldırım isabetiyle infilâk ederek pek çok hasara sebebiyet vermesi bahanesiyle zâhiren İstanbul'dan hadiseyi tahkik için gönderilen Büyük mîrâhûr Ferhad Ağa tarafından katl edilmişti (10 Ekim 1578)⁵⁷.

⁵⁴ S. Schweigger, *aynı eser*, 75

⁵⁵ B. Kütükoğlu, *aynı eser*, I, 43-44, 67 numaralı notta bu hususta mütemim malûmat mevcuttur.

⁵⁶ Aynı yazar, *aynı eser*, I, 49 vdd.

⁵⁷ Peçevi, *Tarih*, İstanbul 1283, II, 23-28 :M. Tayyib Gökbilgin, *Kara Üveys*

Salomon Schweigger bu olayı da ayrıca kayd eder ve Paşa'nın müsadere olunan mallarının doksan deve yükü tutup İstanbul'a getirildiğini de yazar. Lâkin o Beylerbeyi'nin ismini Mustafa Paşa yerine Mehmed Paşa olarak vermek hatasına düşmüştür⁵⁸.

Lala Mustafa Paşa'nın ölümünü izah için, o tarihlerde İstanbul'da pekçok rivayetlerin çıktığı, onun düşmanları tarafından zehirletildiğinden veya kendi kendini zehirlediğinden bahsedildiği İstanbul'daki Fransız elçisi Germigny'nin III. Henri'ye yazdığı 7 Ağustos 1580 tarihli bir raporundan da anlaşılmaktadır⁵⁹.

J. v. Hammer⁶⁰ de 'çağdaş tarihçilerin ifadelerine göre' kaydı ile ve yer göstermeksizin bu zehirlenme olayını zikr etmektedir.

c. Maksud Han'ın İstanbul'a geçerek -yanındakilerle beraber- ikametgâhına gidişi: «Sefaret heyeti Üsküdar'dan İstanbul'a geçtiği esnada Kapudan-ı derya Uluç Ali [Paşa] ve diğer tanınmış paşalar kendisine refakat ediyorlardı. Yeniçeri ağası güzel ve çok iyi tımar edilmiş bir atın üzerinde yeniçerilerden yüzlercesiyle beraberdi. Bunlar sokağın iki yanında nizam dairesinde dizilmiş ağalarına hizmeti bekliyorlardı. Çavuşlar da keza aynı şekilde güzel atlara binmişlerdi. Elçiye de hanına giderken binmesi için çok iyi teçhiz edilmiş bir at getirdiklerinde o reddetti. Gemiden bir katır çıkarttırdı. Örtüsü keza çok kıymetli taşlar ve incilerle kat kat işlenmişti. Öyleki insan kumaşın yüzünü seyredemezdi. Ben kendim buna 12000 Duka kıymet takdir ettim. İhtiyar muharip bunun üzerinde mübalâğasız genç, tığ gibi bir delikanlı edasıyla rahatça oturuyordu. Yeniçeri ağası onun kendisiyle at başı beraber gitmesini istiyordu, fakat ihtiyar onu görmüyormuş gibi durdu, Ağa'yı yanında at sürmeğe lâyık bulmuyormuş gibi çabucak -mağrurâne- süzdü. Atını bir kaç adım öne sürünce, kalabalıktan birisi tarafından sakın olması hususunda ikaz edildi. O zaman durdu ve Ağa'nın da kendi yanına gelmesini bekledi. Maiyyeti şeref hediyeleri ve halılar yüklü bir kaç eşekle onu takip ettiler. Böylelikle çok muhteşem bir şekil-

Paşa'nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580), Tarih Dergisi, II (1952), 19 vdd;

J. v. Hammer, aynı eser, VII, 49-50.

⁵⁸ S. Schweigger, aynı eser, 25, 88.

⁵⁹ E. Charrière, Négociations de la France dans le Levant, Paris 1853, III, 934.

⁶⁰ Devlet-i Osmaniye Tarihi, VII, 75.

de bizimkinden (avusturyalılarınkinden) hiç de uzak olmayan evelden tâyin olunmuş elçilik binasına gidildi⁶¹.

Bu olay 4 Ağustos 1580 Perşembe gününe (23 Cumâdelâhire 988) rastlar, Maksud Han Atmeydanı'nda Mirâlem Sarayı'nda misafir edilmiştir⁶².

d. Elçi Maksud Han'a ve Sultan III. Murad'ın ona kudret ve ihtişamını göstermek için tertiplettiği gösteriye dair.

«İran elçisi, benim tahminime göre yüz yaşından çok uzak olmayan, fakat henüz dip-diri ve cesur, evvelce iki defa osmanlılar nezdinde elçi olarak bulunmuş Sultan Maksud isimli hilekâr, eski bir tilki, ihtiyar bir adamdı»⁶³.

«Elçi heyetinin gelişinin dördüncü gününde [7 Ağustos Pazar] Sultan Murad misafirlerin şerefine bir gösteri tertiplede, büyüklük ve ihtişamını bir dereceye kadar göstermek, onlara korku ve dehşet vermek istedi. Hadise debdebesiyle şöyle cereyan etti:

Sultan sekiz gün önce şehir dışında, bir mil mesafede bir köşke gitti ve bütün maiyyetini acele topladı. Bunlar kısmen, hemen düşmanla karşılaşacaklarmış gibi, silâhlanmışlardı. Topyekûn saray müstahdemlerinden alınmış, karmakarışık derlenmiş on bir bin kişiydiler. Orada her çeşit cambazlık, bunlar arasında bu işe uygun olmayanlar, san'attan anlamayanlar vardı. Şarlatanlık ve ısmarlama bir haşmetti, daha ziyade bir tiyatro idi.

«Yığınlar arasında yüksek sırtlar üzerinde yürüyen bir delikanlı vardı. Sırtlar imparatorluk mızrağı uzunluğundaydı ve o üzerine bağlanmıştı. Elleriyle bir arşın uzunluğunda bir sopayı tutuyordu. Onunla cambazlık yapıyor, tahminime göre, müvazene temin ediyordu. Yanında iki izbandut gibi adam vardı. Biri [bir ucu] omuzuna asılmış olup diz kapağının üzerine kadar sarkan bir kemerin ucundaki yuvaya sokulmuş bir mızrak taşıyordu. Mızrak adamın [sol böğründe] iki parmak kalınlıkta derisinin içinden geçiyordu. Diğerinin iki şakağından derisine birer kama sokulmuştu. Böylece, o, soğukkanlılığını ve neş'esini göstererek dikkati çekiyor, böylelikle maaşının bir kaç kuruş yükselmesini temin ediyordu.

⁶¹ S. Schweigger, aynı eser, 76-77; E. Charrière, aynı eser, III, 933.

⁶² Seyyid Lokman. Zübdetü't-tevârih, Türk-İslâm Eserleri Müzesi Kitapları No. 1973, 95 b; B. Kütükoğlu, aynı eser, I, 105.

⁶³ S. Schweigger, aynı eser, 76.

Onlar bu utanç verici cesareti hiç şüphesiz eski dinsizlerden, put-perestlerden öğrenmişlerdi. Onlar ilâhî bir kudretle vücutlarını yaralamağa, hatta kendini öldürmeğe alışmışlardı»⁶¹.

Salomon Schweigger bu izahatına eserinde bu üç canbazı anlatıldığı kılık ve durumda tasvir eden bir de gravür eklemiştir. O bu faslı, Maksud Han'ın bu gösteri karşısındaki hissiyatını -daha ziyade bir fıkrayı andıran- şu sözlerle anlatan bir kısım ile bitirmektedir:

«Bu ihtişamı ve geçit resmini İran elçisi de gördü. Ona muhafız olarak tahsis olunmuş çavuş kendisine gösteriyi nasıl bulduğunu sorduğunda 'çok hoşuna gitmediği' cevabını verdi. Sonra elçi çavuşa 'padişahın bu kalabalıkla nereden geliyor? diye sordu. Çavuş ona padişahın avdan geldiğini gösterdi. O zaman elçi sordu' Ava gitmek için bu kadar kalabalık pek çok. Bu kadar debdebe ile ava gidilmesi ayıptır. Yakaladıkları av nerede, arkalarından hiç bir şey gelmiyor? Eğer o bununla kudretini göstermek istiyorsa bu kadarı çok az, değil mi?».

Gürcü prensleri Quarquare ve kardeşi Menüçehr hakkında

Bunlar Meshiye (Samtzhé) hâkimi II. Keyhüsrev'in çocuklarıydılar. Babaları 1573 senesinde ölünce, büyük olan Quarquare Atabeyliğe geçmiş, fakat küçük olduğundan annesi, yine Kafkasyalı bir prenses olan Dédis Imédi nâibe'liğe getirilmişti. Dédis Imédi 'mağrur, sert ve budalacasına hiddetli' bir kadındı⁶⁵. Bu sebeple, çok geçmeden, prensliğin en kudretli ailelerinden biri olan Chalikachvili ailesi ile arası açıldı. Gözdesi Varaza Chalikachviliyi, onun kendisini ve oğullarını öldürtüp şahsan atabeyi olmak istediği şayiası üzerine, katl ettirdi.

Şah II. Tahmasp Varaza'⁶⁶ nın eniştesiydi. 1548 de onun kız kardeşiyle evlenmişti. Kayın biraderinin intikamını almak için 1574 de Meshiye ülkesini yakıp yıktı⁶⁷. Bu durumda Quarquare

⁶⁴ Aynı yazar, aynı eser, 77-78.

⁶⁵ Wakhusti, *Histoire de Samtzhé* (Brosset, *Histoire de la Géorgie* II, 1, 219'dan naklen W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People*, London 1932, 153).

⁶⁶ Bu zatın bir oğlu islâmiyeti kabul ederek Osmanlı Devleti hizmetine girmişti; Varaza-oğlu Mahmud Han (krş.: Bekir Kütükoğlu, aynı eser, I, 188) ile Kokola Chalikachvili (Allen, aynı eser, 157)'nin aynı şahıs olup (krş.: Kırzoğlu M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953, I. 525) olmadığı malûm değildir.

⁶⁷ Allen, aynı eser. aynı yer; Alexandre Manvelichvili, *Histoire de Géorgie*, Paris 1951 302-303.

ve kardeşi Menüçehr Şah'a karşı türklerden yardım istediler. Prenslikteki iç mücadele tarafların kâh bir tarafı, kâh diğer tarafı tutmalarıyla bir müddet devam etti.

1578 senesi yazında Lala Mustafa Paşa kuvvetlerinin Çıldır Gölü kenarında Tokmak Han'a galebesi (9 Ağustos) üzerine Osmanlı kuvvetleri için Gürcistan ve Şirvan yolları açılmıştı. Bu esnada da (10 Ağustos) Menüçehr serdar Lala Mustafa Paşa'ya müracaat ederek kendisinin ve ağabeyinin hizmetini arz, sonra orduya Şirvan'a gidiş ve dönüşünde kılavuzluk etmişti⁶⁸.

1579 ilkbârında iki kardeş Erzurum'a gelerek yeniden Lala Mustafa Paşa nezdinde teşebbüslere girişmişler, onun tarafından dergâh-ı muallâ çavuşlarından Yunus Çavuş refakatinde İstanbul'a gönderilmişlerdi.

Salomon Schweigger, eserinin II. Kitap, XVIII. Faslı⁶⁹ bunlara tahsis etmiştir. Onların İstanbul'a muvasalatlarından, İmparator'un elçileri ile onlar arasındaki münasebetlerden bahseder, gürcüler ve alfabeleri hakkında da malûmat verir. Biz burada bu son kısımdan sarf-ı nazar ediyoruz.

«3 Haziran 1579'da İstanbul'a iki gürcü prensi, takriben yüz elli kişilik hizmetkârlarıyla birlikte geldi. Muvasalatlarının sebebi şudur:

Yukarıda işaret olunduğu üzere, Mustafa Paşa İran'a bir sefer yapmıştı. O golda gürcüler üzerine de tecavüz etmişti veya daha çok inanıldığı üzere, onlar evvelce türklere bir çok zararlar verdiklerinden, onlar daima ittifak halinde oldukları İranlılar tarafını iltizam ettiklerinden, Lala Mustafa Paşa onlar üzerine yürümüştü. Şimdi türklere karşılaşmak için çok zayıf olduklarını gördüler, teslim oldular. Prensler memlekete yıllık bir vergi konmasını, yurtlarında kalmağı ve Sultan'a da biat etmeği istiyorlardı. Lâkin Mustafa Paşa bunları yanında alıkoymak istemiyor, orada meseleyi arzularına göre neticelendirmeleri için, İstanbul'a Osmanlı Sarayı'na göndermek istiyordu».

⁶⁸ Âli, *Nusret-nâme Nuruosmaniye Kütüp. No. 4350, 82a-b, 179a vdd.*; B. Kütükoğlu, aynı eser, I, 53.

⁶⁹ S. 82 vdd.; 86. Sahifede Quarquare'nin bir de gravürü bulunmaktadır.

⁷⁰ Müslüman olarak Mustafa adını alan Menüçehr'e Çıldır Beylerbeyliği verilmişti (Âli, aynı eser, 180a; B. Kütükoğlu, I, 69); lâkin bu zat sonradan tekrar hristiyan olmuş, 1587 senesi yazında osmanlı kuvvetleriyle birçok mücadeleler yapmıştır (B. Kütükoğlu, aynı eser, I. 186 vdd.).

«İki prens kardeş epeyce bir müddet sarayda kaldılar. Arzuları yerine getirilmedi. Kendilerine Sultan'ın onları kendi memleketlerinde bir sancağa veya bir bölgenin idaresine tâyini kat'î olarak kararlaştırdığı bildirildi. Genç prens [Menûçehr] hükümler olmak arzusu ve şeytanın ilhamı ile, kendisine bir idarî vazifede bulunabilmesi için, ihtida etmesi ve sünnet olması teklif edildiğinde kabul etti. Kendisini hemen sünnet ettirdi. On yaşında bir küçük çocuk olan öz oğlunu da yalnız sünnet ettirmekle kalmadı, ayrıca Osmanlı Hanedanı'nın sadık bir bendesi olmak isteğiyle rehine olarak sultana hediye etti. Onu uşaklarından yirmi kişi takip etti, hepsi ihtida ettiler. Kardeşi Quarquaras Hodabeg kardeşinin ayak izinden gitseydi, türklerin hoşuna gidecekti. Buna rağmen o metin, bütün geri kalan uşaklarının boşta kaldı».

«Bir kaç hafta sonra Divan'da ihtida eden adama tam selâhiyetle, mutâd olan timar karşılığı olarak, bir idarî bölge verildi⁷⁰. Diğer Bey [Quarquare], kardeşi, ona yapabildiği ve istediği kadar yardım etmekle mükellefti. Ona keza bir çavuş da terfîk edildi, bir isyan ve karışıklık husule gelmemesi, ona nezaret etmesi maksadıyla».

«Gürcüler, İstanbul'da buldukları sırada, bizimkilerle tanıştılar, öyleki yalnız sık sık bizim eve gelmekle kalmadılar, aksine iki tarafın efendileri birbirlerine resmî hediyeler verdiler. Quarquare Efendi'ne [Sinzen Dorf] altmış Duka kıymetinde bir altın parçası takdim etti. Buna mukabil Efendi'm de kezâ altmış Duka kıymetinde güzel bir saat hediye etti. O saati çok teşekkür ederek aldıysa da sonunda büyük bir nezaketsizlik yaptılar, zira maiyetlerinden hiç kimse bu nefis eserle ne yapılacağını bilmiyordu. Böylece, onu, saati Efendi'ne tekrar geri gönderdi, yerine para göndermesi ricasıyla. Bunu da yaptık⁷¹».

«Her iki taraf iyi münasebetler tesis ettikten sonra Efendi'm kapıcısı Wenzel Budowitz vasıtasıyla din hususunda onlara bir çok şeyler sordu, fakat bu hususta pek az malûmatları vardı. Manastır papazlarından ikisi hıristiyan dininden ayrılmış, türk yani müslüman olmuşlardı. İyi dostum Patrikhâne Pronotario'su yanındaki

⁷¹ Bu meseleyi Allen (aynı eser, 155) de yer göstermeksizin kaydetmektedir: «in Stambul a german diplomat gave Quarquare a watch, of which he could not understand the works, so he asked for another present».

protestan mezhebine ait kitabın grekçe bir nüshasını benim vasi-tamla onlara gönderdi ve müşkil-pesend Quarquare Bey'i pohpohlamak için kitabın kapağına grekçe aşağıdaki yazıyı yazdı: Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Elçi ve Haşmetli İmparator'un saray müşaviri Joachim von Sinzen Dorf ve Feureck'li Goggütsch Almanya'da Roma İmparatorluğu'nun bir çok yerlerinde câri olan protestan mezhebi kaidelerini Quarquare Hodabag'a sunar».

İstanbul'a gelen bir ispanyol kuryesi hakkında

Salomon Schweigger eserinin II. Kitap XIX. Faslında⁷² «Bir ispanyol kuryesinin İstanbul'a muvasalatı ve yaptıkları» başlığı altında şu malûmatı nakl etmektedir:

«1579 Milâdî yılında İstanbul'a sulh akdetmek için bir ispanyol murahhası geldi, iki sene oturdu, sonunda hiç bir şey yapmadan tekrar geri gitti».

«Sonra, evvelce Osmanlı Sarayı'na İspanya'nın elçi gönderdiği işitilmemiştir. Türkler, o hileyle meşgûlmüş gibi, ondan çok şüphelendiler. Sadrâzam tarafından isteklerini izah için davet edildiğinde biraz hakaretâmiz bir şekilde karşılanmıştı. Sonra paşa onu itham etti, çünkü efendisi sultandan bir şeyler istiyordu. [Mukaddes] Roma [Germen] İmparatorunun âdet edindiği üzere, biraz asîl bir kimsenin elçi olarak gönderilmesi muvafıktı. Lâkin o kötü bir menşe'dendi. Bir kaç sene önce İstanbul'da esir veya köle olarak bulunmuştu. Böylece o türkler tarafından iyi karşılanmadı, çünkü beraberinde, türklerde âdet olduğu üzere hediye getirmemişti».

Salomon Schweigger'in kısmen doğru, kısmen hatâlı, fakat biraz müphem olan bu haberi o tarihlerdeki Osmanlı-İspanyol münasebetlerine kısa bir göz atmakla vuzuha eriştirilebilir.

Takip ettiği genişleme politikasını daha iyi yürütebilmek ve Avrupa'daki düşmanlarıyla daha serbestçe uğraşabilmek maksadıyla İspanya Kırallığı II. Philipp Akdeniz'deki hasmı Osmanlı İmparatorluğu ile sulh akd etmek istiyordu. Tam selâhiyetle 15 Mart 1577 de İstanbul'a gelen mümessili Don Martin di Cugnaletta sulh müzakerelerini yürütmek üzere İstanbul'a daimî bir elçi gönderileceğini haber verdi. Elçi aslen Milâno'lu olup Tunus'ta Osmanlılara esir düşerek iki sene kadar esaret hayatı yaşamış, muharebede tek gözünü kaybetmiş bir zat, Don Giovanni Marigliano idi.

⁷² S. 87.

15. Eylül 1574'de Tunus'ta son müdafilerle beraber osmanlı kuvvetleri tarafından esir edilen ispanyol kumandanı Don Gabrio Zerbelloni'nin de yakın akrabasıydı⁷³. Marigliano bu vazifeye kendisi talib olmuş yapacağı hizmet karşılığında da 27.000 Kron istemişti, bunun 20.000 ini sadrâzama verecekti⁷⁴.

Elçi 1577 senesi Aralık ayının ilk yarısında İstanbul'a geldi, sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa -kısa bir müddet önce osmanlılar elinde esir bulunan bir adamın bu defa elçi olarak gönderilmesini hakaret telâkki ederek⁷⁵- fena muamelede bulundu⁷⁶. Marigliano'nun İstanbul'daki şüpheli hareketleri de ayrıca hiddet vesilesi olmuştu. O, kendisi İstanbul'da rehine olarak alkonulduğu için, sadrâzamanın mukabil tekliflerini ancak maiyyetindekilerden biri vasıtasıyla II. Philipp'e bildirerek ondan talimat alabildi. Bu işi gören zat 12 Şubat 1578'de İstanbul'dan ayrılmış ve ancak 13 Ocak 1579'da dönebilmişti⁷⁷.

Salomon Schweigger'in verdiği haberde Marigliano ile onun maiyyetinde memur olarak 1579'da vazifeye İstanbul'a dönen zatı karıştırdığı anlaşılmaktadır. Zira metnin ikinci kısmında bahs edilen Don Giovanni Marigliano'dur.

Bu zatın muvaffak olamadığı keyfiyeti de hakikate aykırıdır. İstanbul'daki fransız elçisi Germigny'nin -aksini temin hususundaki bütün gayretlerine rağmen- 1580 Martında⁷⁸ bir yıllık bir mütareke akdini başarmış⁷⁹, anlaşma müteakip bir kaç yılda da temdit edilmiştir.

Floransa elçisinin İstanbul'a gelişine dâir

Salomon Schweigger eserinin bir kaç satırdan ibaret olan II. Kitap, XX. Faslı⁸⁰ bu mevzua tahsis etmiştir:

⁷³ J. W. Zinkeisen, *aynı eser*, III, 487-503.

⁷⁴ Stephan Gerlach, *aynı eser*, 539; J. W. Zinkeisen, *aynı eser*, III, 497, not 2.

⁷⁵ J. v. Hammer (Avusturya elçisi David Ungnad'ın 14. 12. 1577 tarihli raporuna istinaden), *aynı eser*, VII, 42.

⁷⁶ İlk defa 1579 Eylül'ünde İstanbul'a gelen fransız elçisi Jacques de Germigny (Baron de Gerboles)'de Kapdan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın bir defasında Marigliano'ya hitaben: «Kıralının Osmanlı Devleti nezdine aracı olarak gönderileceği tek gözlü bir esirden başka adamı yok muydu?» diye çıktığını kayd ediyor (E. Charrière, *aynı eser*, III, 876; J. W. Zinkeisen, *aynı eser*, III, 503).

⁷⁷ J. W. Zinkeisen, *aynı eser*, III, 500.

⁷⁸ B. Spuler (*aynı eser*, 365)'e göre 21 Mart 1580'de.

⁷⁹ E. Charrière, *aynı eser*, III, 884 vdd; J. W. Zinkeisen, *aynı eser*, III, 510.

⁸⁰ s. 87.

«Bundan [İspanyol elçisi Don Giovanni Marigliano'nun İstanbul'a gelişinden] kısa bir müddet sonra Floransa Kontu'ndan kezâ bir elçi geldi, serbest geçiş hakkı elde etmek için İstanbul'da oturdu. Çünkü Floransa gemileri türklerle ticarî münasebette bulunmak istiyorlardı. Onlar hiç bir şey elde edemediler».

Bu zat J. v. Hammer'in bahsettiği şövalye Don Bongiani Gianfigliuzzi olmalıdır. 5 Temmuz 1578'de padişah huzuruna kabul olduğunda kendisine, teâmül hilâfına, çavuşbaşı refakat etmemiş, vüzerâ ile birlikte yemeğe alkonulmamıştır. Buna rağmen o Kanunî Süleyman zamanında yapılan dostluk anlaşmasını yenilemeğe «28 maddelik»⁸² yeni bir anlaşma imzasına muvaffak olmuştur.

Michael Cantacuzen'in idamına dâir

Salomon Schweigger'in İstanbul'a muvasalatının ilk ayları içinde cereyan eden diğer bir olay da sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa tarafından himaye edilen, İmparatorlukta büyük bir servet ve nüfuz sahibi bulunan Michael Cantacuzen'in -Eflâk'ta tahrikatta bulunduğu ithamıyla-⁸³ 3 Mart 1578'de idamı hadisesidir. Bu zat hakkında bilhassa Stephan Gerlach⁸⁴ da çok geniş malûmat vardır. Maktulün satılan malları meyânında S. Schweigger pek çok grekçe yazma eserlerin bulunduğunu, bunlardan «800 sene öncesine ait, pergament üzerine yazılmış, kırmızı ciltli bir İncil'i» efendisinin «20 Taler'e»⁸⁵ satın aldığını bildirmektedir.

Sokollu Mehmed Paşa'nın öldürülmesine dâir

Salomon Schweigger bahs ettiği bütün hadiselerin tarihlerini gayet doğru olarak vermesine mukabil, bu olayda yanılmaktadır⁸⁶: «1580 yılında vezirâzam denilen en büyük Paşa, Me[h]met Paşa sarayında şikâyetleri dinlediği bir sırada öldürüldü. Katil, derviş denilen bir tekke mensubuydu. Sonra isticvab sona erince o salonda

⁸¹ Devlet-i Osmaniye Tarihi, VII, 41

⁸² J. v. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* II, 463. Bu «28 maddelik» ibaresi eserin fransızca (*Histoire de l'Empire Ottoman*, VII, 50) ve türkçe (*Devlet-i Osmaniye Tarihi*, VII, 41) tercümelerinde mevcut değildir.

⁸³ S. Schweigger, *aynı eser*, 70.

⁸⁴ *Tagebuch*, tür. yerler.; ondan naklen J. W. Zinkeisen (*aynı eser*, III, 366 vdd) ve N. Jorga (*aynı eser*, III, 211 vdd).

⁸⁵ O zamanki rayicle (S. Schweigger, *aynı eser*, 567) 1020 akçe tutmaktadır.

⁸⁶ S. Schweigger, *aynı eser*, 89 vdd.

herkes gidinceye kadar durdu [bekledi]. Paşa onu görünce sadaka vermek için elini eteğinin cebine soktu. Bu esnada tekke mensubu ileri atılarak uzun bir bıçağı onun kalbine sapladı. Akabinde [Paşa] yere yıkıldı, bir kaç saat sonra da öldü. Tekke mensubu uşaklar tarafından döve döve öldürüldü., (12 Ekim 1579).

Katilin bir tarikate, Bosnalı şeyh Hamza Bâli'nin tarikatine mensup olduğu hakkındaki mülâhazalar⁸⁷ göz önünde bulundurulursa, Schweigger'in yukarıdaki kısa haberi şüphesiz daha büyük bir değer kazanır.

S. Schweigger Sokollu Mehmed Paşa'nın şahsiyeti hakkında da şunları söyler:

"Bu Paşa, akıllı, anlayışlı bir adamdı ve hıristiyanlara karşı sulha meyyaldı. Güzel, uzun boylu bir şahıstı; ciddî, fakirlere karşı merhametli ve iyilik severdi. Adaleti seviyordu, 80 yaşlarındaydı".

⁸⁷ Bak : M. Tayyib Gökbilgin, *Mehmed Paşa, Sokollu, İslâm Ansiklopedisi*, V, 904 ve orada verilen bibliyografya.